

AVTORITARIZEM V KONTEKSTU NEOLIBERALNE GLOBALIZACIJE: VZPON AVTORITARNEGA POPULIZMA**1

Povzetek. Aktualne politične prakse opozarjajo, da ideologija prostega trga za svoje delovanje ne potrebuje popolne demokracije, temveč le njen del, ki je skladen s principom zasebne organizacije kapitala ter zastopa legitimacijsko funkcijo obstoječega kapitalistično-demokratskega razmerja v zadostni meri, da preprečuje razpad koncepta. Neoliberalna globalizacija razgrajuje demokracijo ter jo podreja sebi lastni logiki, proces akumulacije in koncentracije kapitala pa se odvija učinkovito tudi brez demokracije, o čemer priča vzpon avtoritarnega kapitalizma na Vzhodu. Na Zahodu pa se skladno z rastjo družbene neenakosti dogaja vzpon avtoritarnega populizma tudi v Evropi.

Ključni pojmi: neoliberalizem, globalizacija, avtoritarni kapitalizem, avtoritarni populizem

Uvod

Avtoritarizem se z globalno neoliberalno organizacijo in koncentracijo kapitala manifestira v novi formi avtoritarnega kapitalizma in avtoritarnega populizma, ki jo je prevladujoče razumevanje spregledalo. Kapitalizem poganja zakon koncentracije kapitala.² V razvoju kapitalizma so bila posamična obdobja brutalnega izkoriščanja, tako da je kapitalistična država morala poseči proti tej surovosti z različnimi omejitvami. Te omejitve, največkrat poznane kot delavska in socialna zakonodaja, so po drugi svetovni vojni dobile naziv socialna država. Ideologija neoliberalizma je sredi sedemdesetih začela z razgrajevanjem države blaginje, s čimer se je začelo

* Dr. Neven Polajnar, raziskovalec, Znanstveno-raziskovalni inštitut za teoretsko in aplikativno politologijo ter svetovanje, Kranj, Slovenija; dr. Igor Lukšič, redni profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.

¹ Ta članek je nastal v okviru raziskovalnega dela na doktorski disertaciji in raziskave ARRS PS P5-0410, ki poteka na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani.

² Ta pravi, da princip prostega trga kapital koncentrira in centralizira, kar pa ob odsotnosti regulatornih političnih mehanizmov vodi v intenziviranje kapitala v rokah peščice ter se odraža v rasti družbene neenakosti. Več o tem v Marx (1857/58:1985a; 1857/58:1985b; 1867:2012.) Piketty (2014); Varufakis (2015) itd.

odstranjevati meje intenziviranju koncentracije kapitala. To je hkrati pomenilo, da se je začelo načrtno najedati polje političnega z dobro dodelanimi delegitimizacijskimi prijemi.

Politika se je v zahodnih demokracijah vse bolj iz polja upanja spreminjala v polje utrjevanja zakonov koncentracije kapitala oziroma zakonov trga, ki poskušajo dobiti status naravnega zakona. Naravni zakon pa je v dobi moderne nepreklicna avtoriteta (Lukšič, 1997). Ko to razumemo, nas ne preseneča, da se je po padcu sovjetskega socializma v jedru zahodne demokracije začel vzpon avtoritarizma. V kontekstu neoliberalne³ ideologije sta pot avtoritarnemu kapitalizmu in avtoritarnemu populizmu odprli neoliberalna globalizacija⁴ in globalna kapitalistična integracija, kar je vplivalo na predruženje kapitalistično-demokratskega konsenza, pri čemer se ta vse bolj pomika v korist kapitala, demokracija pa v tej bitki izgublja podporo (Merkel, 2014: 114–116). Skladno s principi neoklasičnega fiskalnega konservativizma (Hayek, 1948), monetarizma in ideologijo minimizacije vloge države (Friedman, 1980) so se pod primatom »svobodnega trga« vzpostavile razmere za intenzivno globalno koncentracijo kapitala.

Najbolj izpostavljena je ekonomska dimenzija globalizacije, ker naj bi bila najbolj vidna in opravičljiva, saj se v vladajoči zavesti razvoj družb meri po količini ekonomskih kategorij. Pri tem je jasno, da večina blagovne menjave ostaja v regionalnih in lokalnih mejah, kar pa ne velja za mednarodne finančne trge (Giddens, 2000: 36–41). Skozi globalne tokove in mednarodno menjavo se odvijata intenzivna koncentracija svetovnega bogastva (Piketty, 2014; Varufakis, 2015) in politične moči⁵ v rokah peščice ter delegitimizacija demokracije in politike, hkrati pa poteka intenzivna propaganda politične vključenosti in liberalnodemokratskih vrednot predstaviške demokracije.

³ McChesney (v Chomsky, 1999: 7), Harvey (2012) in Varufakis (2015) razlagajo neoliberalizem kot prevladujočo družbeno paradigmo, ki dovoli oziroma omogoča maksimalno privatizacijo, pri čemer gre za širjenje principov prostega trga v vse družbene in politične dimenzije ter za ožjenje realne vloge države, kar vodi v koncentracijo profitov v rokah posameznikov oziroma elit.

⁴ Globalizacija predstavlja proces krepitve soodvisnosti in združevanja nacionalnih političnih, ekonomskih in kulturnih dimenzij, kar se odraža skozi intenziviranje mednarodnega pretoka ljudi, dobrin, storitev, investicij, informacij in tehnologij (PIIE, 2018). Pri tem se odvijata transformacija in unifikacija posameznih družbenih in političnih realnosti v eno univerzalno oziroma globalno ter razgradnja obstoječih družbenih in političnih form na račun nastajajoče (Steger, 2003). Neoliberalna globalizacija skladno z ideologijo prostega trga razgrajuje državne regulatorne elemente v korist hitreje koncentracije in centralizacije kapitala na globalnem nivoju, kar pojasnjujemo v nadaljevanju. Hiperglobalizacija (Rodrik, 2011) predstavlja aktualno intenziviranje tovrstnih trendov, pri čemer je še posebej pomembna vloga multikorporacij in mednarodnih finančnih institucij.

⁵ To lahko utemeljujemo skozi razumevanje konceptov kapitalistične države (Wallerstein in drugi, 2013; Offe, 1985), politične moči (Mann, 1997; 2013; Foucault 1982; 2008) in hegemonije (Bellamy, 1994; Carlucci, 2013; Kreps, 2015; Mayo, 2015; Gramsci, 1978; 1979).

Opozoriti moramo, da pri ekonomskem pojmovanju globalizacije največkrat naletimo na klasično razumevanje procesa v okviru integracije trgov, trgovskih poti, internacionalizacije poslovanja in podobno (O'Rourke in Williamson, 2004). Političnost globalnih ekonomskih procesov, ključno determiniranih z neoliberalnim⁶ političnim in ekonomskim ustrojem, pa največkrat ostane spregledana. Pomembno je razumeti politične dejavnike, ki so znotraj globalizacijskega procesa vodili do zmagoslavja globalno organiziranega kapitala nad *političnim*,⁷ kar je teklo hkrati z depolitizacijo in degradacijo demokracije.

V liberalni demokraciji je načelo političnega odločanja omejeno z ustavo in zakoni, pri čemur velja koncept zagotavljanja temeljnih človekovih pravic in koncept pravne države. Najmočnejša med pravicami je pravica do zasebne lastnine, sicer utemeljena že z Lockom⁸ (1689/2003; 1690/1988) in razsvetljenstvom. Demokratično odločanje se v sodobnih demokracijah ustavi pred poseganjem v zasebno lastnino, pa čeprav bi bilo to utemeljeno na demokratični volji večine⁹ ali celo s konsenzom. V tovrstni liberalni formi in omejitvi demokratičnih procesov na račun zaščite zasebne lastnine tiči ključni problem razmerja med demokracijo in kapitalizmom, izražen v liberalnodemokratičnem konsenzu. Kapitalistična demokratična država je na strani lastnine in lastnika (Offe, 1985), ker je na strani ohranjanja celote, to je kapitalističnega načina produkcije ljudi in stvari, in ne na strani najširše udeležbe in prek tega izražene demokratične volje velike večine glede ključnih pogojev življenja.

Koncentracija kapitala zahteva tudi koncentracijo politične moči zlasti v rokah izvršne veje oblasti in v sodno-pravni veji. Ta slednja v dobi neoliberalne vladavine še posebej pridobiva na moči. Ključne družbene in politične bitke se v čedalje večji meri izbojujejo po sodni poti.

---

⁶ Neoliberalizem je uspel po padcu sovjetskega socializma ter ključnih strateških geopolitičnih spremembah, ki so sledile »koncu zgodovine« (Fukuyama, 1992), uresničiti napovedi svojih teoretskih očetov, kot sta na primer Hayek (1948) in Friedman (1980), ter vzpostaviti globalni družbeni in ekonomski triumf.

⁷ Politično obsega celoten spekter odnosov in razmerij, ki so temelj in gradnik oblikovanja političnih ureditev, sistemov in oblasti. Razumevanje koncepta političnega zahteva nujno tudi razumevanje koncepta in konteksta totalnosti. Pri tem pa politično ni le tisto, kar je v predstavnihskih oziroma liberalnih demokracijah razumljeno kot politika (Lefort, 1991: 11). Politično, zreducirano na dimenzijo politike, lahko argumentiramo tudi kot kapitalistični liberalno-demokratični konsenz depolitizacije družbe (Munck, 2005: 68–69) na račun ohranitve in reprodukcije obstoječih lastninsko-produkcijskih odnosov in razmerij.

⁸ O naravi Lockove koncepcije lastnine kot temelja kapitalistične države več v Lukšič (2016). Locke namreč utemeljuje državo kot podaljšek lastninske pravice, pri čemer lastnina ni pridobljena z delom, kot meni večina interpretov, temveč z dotikom lastnika: s politično močjo, ki jo ščiti državna sila.

⁹ Normativno ter sorodna razumevanja slonijo na ideji, da bi se ob zadostni politični volji večine lahko spremenila zakonodajna in ustavna ureditev zastopanosti ter status zasebne lastnine. Vendar pa največkrat spregledajo različne vzvode moči, s katerimi kapital vsak takšen poskus strukturno in superstrukturno stre ter nevtralizira.

Parlamentarno-zakonodajna veja zaradi volilne legitimacije sicer še vedno vzdržuje večjo stopnjo neodvisnosti od logike koncentracije kapitala. Demokratična mobilizacija ljudskih množic lahko razširi politično odločanje tudi na način, s katerim ogrozi neomejeno logiko zasebne lastnine, vendar se to dogaja zelo redko in zelo začasno, saj pritiski globalno organiziranega kapitala takšne poskuse hudo kaznujejo.¹⁰

Neoliberalizem je skozi globalni ekonomski in politični primat vzpostavil razmere, znotraj katerih se vzpenjajo aktualne oblike avtoritarizma, ki jih ekonomistično razumevanje fenomena pogosto spregleda. Dve najpomembnejši avtoritarni formi sta avtoritarni kapitalizem in avtoritarni populizem. Z avtoritarnim kapitalizmom se premika težišče ekonomske rasti in globalne koncentracije kapitala na Vzhod (Piketty, 2014: 582–590), ki znotraj zahodnocentrične politologije velja za nedemokratičnega. Tu uvajanju kapitalizma ne sledi razvoj demokracije, kar je znotraj zahodnocentrične misli po drugi svetovni volji veljalo za glavno mantra. Avtoritarni populizem pa se utrjuje v centru liberalne demokracije Zahoda: v ZDA in v Evropi, na kar se diskurzivno in z analizo statistik ter primarnih in sekundarnih virov osredinimo pri raziskovanju.

Neoliberalna globalizacija

213

Uvod v neoliberalno globalizacijo je pomenila neobrzdana koncentracija kapitala, ki je vodila v prvo svetovno vojno in nato do zloma borze leta 1929 ter dobila uzde za »New Dealom«, v bolj avtoritarni verziji pa z nacizmom v Nemčiji in fašizmom v Italiji. V državah Evrope se je ta bitka bojevala na politični ravni med ljudskimi frontami in starimi silami, ki so pogosto posegle po avtoritarnih državnih udarih ali zgolj razglasitvah diktature: Italija, Španija, Portugalska, Grčija, Kraljevina Jugoslavija, Avstrija ipd. Po drugi svetovni vojni se je notranjepolitični konflikt okreplil še na geostrateški ravni: na eni strani so bile okrog ZDA organizirane sile globalne koncentracije kapitala z imperializmom, na drugi pa Sovjetska zveza, ki je navezovala tudi tiste sile, ki so se hotele teh okovov otresti (Mann, 1993; 2012). Svetovnim institucijam so vendarle dominirale sile zahoda z »brettonwoodskim« sistemom,¹¹ utemeljene na dolarski pariteti. Tovrstni sistem je predstavljal t.i. »zlato dobo kapitalizma«, njegova ukinitvev leta 1971 pa je vodila v nestabilnost in valutne pretrese, ki so se odvijali hkrati z liberalizacijo tečajev (Varufakis, 2015: 75–162).

¹⁰ Tu ne gre le za izločanje konkurence na trgu, temveč tudi za omejevanje moči posamičnih držav, kar je izkusila Kuba takoj po odstranitvi diktatorja leta 1959. V Čilu so odstranili demokratično izvoljenega Allendeja (Qureshi, 2009). V Venezueli pa v letu 2019 poskušajo zamenjati demokratično izvoljenega predsednika s samooklicanim predsednikom parlamenta (Kovalik, 2019).

¹¹ Več o tem v Varufakis (2015: 76–78; 102) in McKimmon (2012: 3).

Znotraj liberalnodemokratskega konsenza, stabiliziranega v formi »vpetega kapitalizma« (Merkel, 2014: 112–113), se je s začetkom neoliberalnega zasuka konec sedemdesetih let težišče moči pričelo nagibati v prid kapitala, kar je vodilo v degradacijo in pešanje države ter globalno integracijo kapitala, pri čemer sta postala neoliberalizem in globalizacija sinonima. Konec dvajsetega stoletja se je oblikovala nova dimenzija globalne politike, pri čemer je treba izpostaviti predvsem globalizirano strukturno integracijo oziroma globalno integracijo politične ekonomije (Law in Gill, 1993). Vsaj do poznih osemdesetih let dvajsetega stoletja so bile strukture zaznamovane s trenji med kapitalističnimi državami in tistimi, ki so poskušale razvijati alternativo kapitalizmu. Po razvodu in tvori alternativnih projektov zlasti v Sovjetski zvezi in kasneje še na Kitajskem se znova vzpostavi totalna globalna dominacija kapitalističnih oblik družbenih in ekonomskih procesov ter odnosov (Gill, 1993: 6), kar je posledica nezlomljivega pohoda logike koncentracije kapitala na globalni ravni. Hkrati pa se ta posledica odčita tudi kot rezultat utrditve kapitalizma in nanj vezanega koncepta liberalne demokracije.

Konec blokavske delitve sveta na t.i. kapitalistični zahod in socialistični vzhod kot posledice razpada sovjetskega socializma ne pomeni samo totalne družbene in politične transformacije znotraj (bivših) socialističnih držav, ampak tudi odprto pot ključnim spremembam in predruženju zahodnih kapitalistično-demokratskih družb. Proces zmanjševanja vloge države se je na Zahodu začel že v začetku sedemdesetih let. Začela ga je organizirana akcija trilateralne komisije, ki je s poročilom o stanju demokracije (Crozier, Huntington in Watanuki, 1975) opozorila na preveč demokracije, ki naj bi bila glavna ovira za hitrejši gospodarski razvoj. Drugo poročilo (1979) je opozorilo, da je naslednja ovira socialno partnerstvo in neokorporativni aranžmaji med predstavniki dela, kapitala in države. V naslednjih fazah, zlasti v drugi polovici devetdesetih let in v začetku 21. stoletja, pa je bilo ugotovljeno, da koncentracijo kapitala ovirajo tudi številni suverenizmi malih nacionalnih držav.¹²

Temeljni konflikt se v dvajsetem stoletju ni odvijal le na globalni ravni med različnima ideološkima blokoma. Družbena in politična trenja so potekala tudi znotraj zahodnih kapitalističnih držav. Povzamemo jih lahko kot boj za prevlado »političnega« nad »ekonomskim«. Skladno s političnim pluralizmom na Zahodu je povojno obdobje med letoma 1949 in 1973 pomenilo čas keynesianskega kompromisa, stabilne gospodarske rasti in razvoja države blaginje. V začetku sedemdesetih let pa se začne ekonomska stagnacija (Offe, 1985: 134–144), tej pa sledi vzpostavitev neoliberalnega

---

¹² Postone (2010: 7), ob njem še številni drugi, poudarja, da je poleg zmanjševanja politične suverenosti držav pomembno izpostaviti tudi zmanjševanje suverenosti nacionalnih gospodarstev v prid odprtim globalnim neoliberalnim trgov. Pri tem pozabi, da je omejujoča samo suverenost malih držav, suverenost velikih pa se samo še krepi (ZDA, Kitajska, Indija, Brazilija, Rusija, a tudi Nemčija se še trudi).

globalnega reda, ki je zaznamoval tako zahodne države kot tudi Sovjetsko zvezo in države tretjega sveta (Postone, 2010: 8).

Neoliberalizem nastopi v vlogi prevladujoče politične ideologije v začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja, ker je najbolj učinkovito podprl naravo kapitalistične produkcije. Eksistenca kapitalizma je namreč vedno odvisna od neprestane gospodarske rasti oziroma – pravilneje – od neustavljive koncentracije kapitala.¹³ Neoliberalizem je tej logiki od vseh ideologij najbolj čvrsto zavezan. Keynesianski model je zaradi kontradiktornega odnosa med kapitalističnim sistemom produkcije in državo (Offe, 1985: 86–100) začel sčasoma delovati v smeri ekonomske stagnacije in gospodarske krize, iz katere je neoliberalizem izšel zmagoslavno (Tyfield, 2010: 60–61).

Neoliberalizem in avtoritarizem

Neoliberalizem se manifestira tudi v vzponu modernih avtoritarizmov. Logika koncentracije kapitala je vzpostavila globalni neoliberalni zasuk, ki se je odrazil v še večjem razlikovanju med revnimi in bogatimi. Ko teoretska načela neoliberalizma stopijo v nasprotje z neoliberalno prakso, se bodisi radikalno popačijo bodisi zavržejo (Harvey, 2012). Neoliberalna teoretska načela so tudi na ta način izkazana v službi pragmatičnega pohoda koncentracije kapitala. Neoliberalizem nastopa kontradiktorno, ko opredeljuje razmerje med svobodo in svobodo trga. Na drugi ravni se ta ista relacija odčita v razpravi o razmerju med demokracijo in avtoritarizmom.

Pri pojasnjevanju razmerja med političnim avtoritarizmom in globalnim neoliberalizmom moramo opozoriti na dvojni ekspanzionizem: nadaljnji razvoj in obstoj tovrstne organizacije kapitala sta eksistenčno odvisna od širjenja prostega trga tako interno kot eksterno. V notranjem smislu gre za podrejanje vseh družbenih, političnih in celo personalnih relacij principom trga ob hkratnem poudarjanju financiacije, privatizacije in dobičkonosnosti. V zunanem smislu pa gre širjenje neoliberalnih principov ter globalne dimenzije v vse konce sveta. Z obeh perspektiv je vloga modernih *suverenov* zagotavljanje širitve trženjskih principov in vzpostavljanje ustrezne institucionalne infrastrukture, pri čemer so uspešne tiste države, ki so najbolj omejujoče, zato tudi funkcionalne porabnice javnih sredstev, ter tisti posamezniki, ki se ustrezno transformirajo v »odgovorne in zgleadne potrošnike«. Pomembno dimenzijo pri zagotavljanju teh transformacijskih procesov na ravni držav, skupin in posameznikov pomeni politični

¹³ *Gospodarska rast vsaj implicitno meri na to, da imajo od tega koristi vsi, koncentracija kapitala pa jasno pove, da gre za ohranjanje in rast moči sistema kapitalizma ne glede na to, kako se v tem sistemu počuti množica ljudi.*

avtoritarizem, ki se izkazuje kot bistvo neoliberalizma: trg ima vedno regulatorno vlogo, saj odreja individualne, skupinske in politične zmožnosti. Da lahko opravlja to svojo navidezno naravno vlogo, potrebuje za zaščito močno državo, na mednarodni ravni pa močnega oboroženega varuha in grožnjo s silo za vse tiste, ki se logiki trga kot generalnemu načelu distribucije dobrin upirajo (Bloom, 2016: 156–157).

Če se navežemo na analizo razmerja med logiko neoliberalizma in demokracije, lahko jasno ugotovimo, da je temeljna ideja neoliberalizma v nasprotju z idejo demokracije, pri čemer je popolna demokracija v nasprotju s popolnoma »prostim trgom« (Merkel, 2014). Podobno je razmerje neoliberalizma do države,¹⁴ saj je le-ta edino sprejemljiva v neoliberalni formi »vitke države«, katere primarna skrb je vzpostavljanje razmer za ustrezno organizacijo kapitala ter zaščito. Protislovnost aktualnega intenziviranja globalne kapitalske integracije, imenovane hiperglobalizacija, in demokracije prepozna tudi Rodrik (2011: 165–166), kar poimenuje »politična trilema globalne ekonomije«. Iz tega kot prva izmed možnosti izhaja degradacija demokracije na račun krepitve globalnega prostega trga. Druga možnost je omejitve tovrstne globalizacije na račun krepitve demokratične legitimacije znotraj nacionalnih držav. Tretja možnost pa je v t.i. globalizaciji demokracije na račun zmanjševanja nacionalne suverenosti držav. Globalizacija, nacionalna država in demokracija nastopajo v tej formulaciji kot trije ločeni fenomeni, pri čemer je potrebno opozoriti na potrebo po preseganju razumevanja liberalne demokracije kot edine možne demokratične forme.

Demokracija pomeni potencialno grožnjo neoliberalni formulaciji pravic in svobode posameznika,¹⁵ ki se po tej doktrini najboljše izrazijo na svobodnem trgu. Izkazuje se, da je takšna zastavitev predvsem v interesu koncentracije kapitala v rokah peščice, velika večina pa ostane brez ustreznih dobrin in pravic. Ravno zato dosledni zagovorniki neoliberalizma sprejemajo z nezaupanjem in nasprotovanjem vsak korak v smeri večje demokratičacije. Demokracija naj bi bila sprejemljiva le v zoženi liberalnodemokratiški formi ter v razmerah stabilnosti in izobilja. To pa temelji tudi na predpostavki obstoja močnega srednjega razreda, ki naj bi pri tem zagotavljal politično stabilnost za neoliberalno organizacijo kapitala. Namesto sprejemanja odločitev z večino zagovarjajo vladavino elit in strokovnjakov, veliko težo pa – namesto parlamentu – pripisujejo izvršni in vse bolj sodni veji oblasti. Iz tega izhaja tudi nedotakljivost osrednjih finančnih institucij (npr. centralne banke) (Harvey, 2012: 90). Parlamentarni in javni nadzor različnih oblik se

---

¹⁴ Neoliberalizem je redefiniral tudi vprašanje državljana. Na državljana veže volitve v posamezna predstavniška telesa, pri čemer je dodana identitetna fragmentacija posameznika vezana na proces potrošnje. Več v Munck (2005: 65–66).

¹⁵ Svoboda posameznika je v neoliberalizmu izražena predvsem skozi njegovo »ekonomsko uporabnost« oziroma »uporabno vrednost«, kar prek teorije človeškega kapitala pojasni Becker (1994).

omejuje z argumentom, da politika in država ne smeta posegati v svobodo trga. Stroga interpretacija ustavnosti, pravna država in pravni sistem igrajo v neoliberalizmu ključno vlogo. Znotraj teh morajo posamezniki najti rešitve za vse svoje probleme, čemur sledi načelo, da morajo biti vsi spori in konflikti rešeni na sodišču.

V klasični opredelitvi avtoritarizma načeloma prepoznamo dva temeljna družbena razreda: prvega, ekskluzivnega, predstavljajo ozke elite, ki vladajo; drugega pa preostanek družbe oziroma široke »ljudske množice«, ki so iz procesa vladanja izključene. Vladajoče elite se soočajo z vprašanjem »avtoritarnega nadzora« nad ljudskimi množicami, pri čemer se kot sredstvo nadzora največkrat izpostavlja različne »mehke metode« (npr. ideologijo) in pa »trde metode« (npr. uporabo vojske, policije in tajnih služb). Vladajoča elita mora zato v oblastne strukture vključiti tudi del »množice«, s čemer ji zaupa tudi del družbene in politične moči. Načeloma se tovrstna oblast oblikuje na premici med avtoritarnim nadzorom in selektivno politično vključenostjo (Svolik, 2012: 3–10).

V neoliberalizmu se odvija tudi razmejitev med individualnim in kolektivnim, kar vsebuje element avtoritarnosti že v esenci. Posameznik, ki ga vodi možnost svobodne izbire, naj bi se združeval v šibke organizacije (na primer v prostovoljne dobrodelne organizacije, se aktiviral v nevladnih organizacijah itd.), nikakor pa ne v kakršne koli močne kolektivne družbene in politične organizacije, kot so na primer sindikati in vse oblike združevanja, ki bi ogrozile logiko koncentracije kapitala (Harvey, 2012: 93–94; 106). Združevanje in odločanje večine po demokratičnem načelu neoliberalizem omejuje. Namesto tega se je v skladu z neoliberalno dogmo potrebno zanašati na nedemokratične inštitucije, ki – v nasprotju z demokratičnim ali kolektivnim načelom – niso odgovorne nikomur, kot sta na primer Ameriška federalna banka (FED) in Mednarodni denarni sklad (IMF).

V kolikor se ogrožajoča družbena gibanja in različne kolektivne družbene organizacije uspejo vzpostaviti in politično organizirati do te mere, da bi lahko začele posegati v temeljne strukture neoliberalizma (npr. prosti trg), je zoper njih dovoljena uporaba različnih represivnih, če ne celo kar avtoritarnih metod in sredstev. Takšna neoliberalna družbena in politična praksa pomeni zanikanje njenega temeljnega postulata, to je svobode posameznika. Glavni orodji boja za discipliniranje potreb po organiziranju upora proti logiki koncentracije kapitala sta mednarodna konkurenca in finančna globalna organizacija kapitala. Omenjena ekonomsko-politična dejavnika predstavljata namreč močno sredstvo za »mehko« discipliniranje družbenih gibanj in političnih organizacij, ki nasprotujejo ali kljubujejo neoliberalni ureditvi znotraj posameznih držav. V kolikor pa uporabe teh metod, ki nastopajo skupaj z močnim propagandnim (super-strukturnim) aparatom in drugimi pritiski, spodletijo, sledi policijska, pravna in vojaška

intervencija. Harvey (2012: 94) zato opravičeno opozarja, da »liberalni (in s tem neoliberalni) utopični projekt za svoje vzdrževanje naposled potrebuje avtoritarizem, ki svobodo množic omejuje v imenu svoboščin peščice«.

Neoliberalna država nastopa kot agent vzpostavitve prostega trga, po uresničitvi svojega poslanstva pa naj bi se umaknila v ozadje in prepustila silam trga prosto uravnati družbene odnose. Po vzpostavitvi ugodnega poslovnega okolja naj bi država na prizorišču globalnega trga nastopala v vlogi »konkurenčnega poslovnega subjekta kolektivne organizacije oziroma korporacije«, ker je za uresničitev neoliberalne strategije kljub vsemu potrebna legitimacijska podpora državljanov (Bonanno, 2017: 147–181). Paradoksalno se neoliberalizem superstrukturno najbolje napaja z nacionalizmom, kljub temu da je pomemben del nacionalističnih sil nastrojen proti neoliberalnemu globalizacijskemu programu. Kot pomemben mobilizacijski naboj neoliberalizmu idealno služijo oboroženi konflikti in podpihovanje občutka nevarnosti. Kultura strahu, ki se tako ustvarja, predstavlja enega izmed esencialnih nabojev avtoritarnega populizma. Pri tem si Harvey (2012: 108–109) zastavlja vprašanje: »Kaj lahko nadomesti neoliberalno državo, če je ta inherentno nestabilna?« Središče razvoja neoliberalizma v praksi (ZDA) ponuja predvsem izrazito neokonservativne ideje, pri čemer Wang (2003: 44) trdi, da postajajo meje med neoliberalizmom in avtoritarizmom držav v vzponu (Kitajska, Singapur) ter med tistimi v ZDA ter tudi drugod na Zahodu vse bolj zabrisane.

Globalne strukturne spremembe, ki so se v svetovnem finančnem sistemu pojavile po razpadu sistema iz Bretton Woodsa konec šestdesetih let in globalnemu neoliberalnemu zasuku, ki je le-tem sledil, so se izrazile v spremenjenem globalnem razmerju kapitalske moči. Težišče se je z evroatlantskega območja začelo pomikati proti Aziji in nezahodnemu svetu. Prvi zametki tovrstnih sprememb so bili razpoznavni že v času t.i. »zlate dobe kapitalizma«, ko sta povojni Japonska in Zahodna Nemčija beležili izrazito stopnjo ekonomske rasti, to pa je zamajalo zlato-dolarsko pariteto in transformiralo plačilno bilanco v škodo ZDA. Ameriška ekonomska politika je s tem začela voditi v zadolževanje. Neoliberalni finančni sistem je ob demontaži sistema iz Bretton Woodsa, zlasti po letu 1972, začel ustvarjati razmere, ki so se kot nestabilne kazale že v času devetdesetih let in se končno izrazile v globalni finančni krizi leta 2008/2009. Vlade evropskih držav in ZDA so se s finančno krizo spopadle z različnimi oblikami intervencij in zmanjševanjem davkov, kar je pomenilo razbremenjevanje kapitala. Ekonomske razmere, v katerih se je znašel celotni zahodni svet pod neoliberalnim ustrojem, so bile eden glavnih dejavnikov ustvarjanja in krepitve dveh vrst avtoritarizma: na Zahodu sta se ksenofobija in rasizem prepletla z avtoritarnim populizmom, na Vzhodu pa se je zaradi preoblikovanja ekonomske moči začel vzpenjati in krepiti avtoritarni kapitalizem (Fouskas in Gökay, 2019: 15–16).

Vzpon le-tega prepoznavamo pretežno v nezahodnem in tradicionalno nedemokratskem delu sveta. Fenomen sledi trendu globalne koncentracije kapitala, ki sta ji pot odprla neoliberalni ustroj ter prenos logike kapitala brez demokracije. Doktrinarna dimenzija neoliberalizma je izražena s t.i. Washingtonskim konsenzom,¹⁶ ki pomeni pomemben dejavnik vzpostavitve neoliberalnega globalnega reda. V praksi zastopa splet različnih mehanizmov, prek katerih se vzpostavlja globalni primat prostega trga. Proces so implementirale ZDA, glavno vlogo pri tem pa so igrale posamezne finančne institucije, ki so predvsem skozi finančno liberalizacijo in privatizacijo vzpostavile razmere za koncentracijo moči v rokah globalnih finančnih elit in multikorporacij. Ravno te nadzorujejo pretežni del svetovnega gospodarstva ter igrajo prek različnih mehanizmov pomembno vlogo tako pri neposrednih političnih odločitvah kot tudi posredno prek vpliva na zavest množic ter javno mnenje (Chomsky, 1998: 19–21).

Zlom Sovjetske zveze je hudo prizadel postsovjetski geopolitični prostor na čelu s tranzicijsko Rusko federacijo kot najpomembnejšim akterjem. Drugi globalni »nezahodni« centri moči (Kitajska, Indija, Brazilija, Japonska) so iz te velike bitke izšli razmeroma neprizadeti. Z razpadom sovjetskega socializma se je v takšnem globalnem zmagoslavnem kontekstu sprva okrepilo in poglobilo zaupanje v prevladujoč neoliberalni kapitalistični ustroj. Kljub temu pa je del osrednjeazijskih držav ostal v določeni meri skeptičen do procesov »vesternizacije« ter se je bodisi ekonomsko in politično naslonil na Rusko federacijo bodisi je eksistiral kot nekakšna vmesna cona med Vzhodom in Zahodom. Koncept demokratizacije je odprl vrata konceptu svobodnega trga, ki je vzpostavil primat nad vsem družbenim in političnim, ne oziraje se na specifične posameznih držav (Lukin, 2018: 2–4). Odprtje nacionalnih trgov skozi procese (neo)liberalne demokratizacije pa samo po sebi ni spodbudilo razvoja ali pa vzdrževanja demokracije. Demokratizacija je tako pomenila predvsem uvedbo večstrankarskega sistema in uvedbo možnosti, da na volilne rezultate intenzivno lahko vplivajo posamezni kapitalistični bloki z Zahoda. Tudi tako je koncept demokratizacije vzhoda služil koncentraciji kapitala, da lahko bolj trdno uveljavlja svoje interese tudi skozi politične mehanizme.

Krepitev prenosa globalnega težišča moči na Vzhod je ključno povezan z gospodarsko rastjo in družbenim razvojem Kitajske. Neoliberalni ekonomski in politični razvoj je ustvaril prenos dobršnega dela ekonomske moči

¹⁶ *Konsenz je strnjeno v deset točk prvi opredelil Williamson (1989) ter izpostavil: (1) fiskalno disciplino, (2) spremembo prioritet javne potrošnje, (3) davčno reformo, (4) tržno določene obrestne mere, (5) konkurenčne in tržno determinirane menjalne tečaje, (6) ekonomsko liberalizacijo, (7) odpravo omejitev za neposredne tuje investicije, (8) privatizacijo državnih podjetij, (9) ekonomsko deregulacijo in (10) ustrezno varstvo lastninskih pravic (Serra in Stiglitz, 2008: 4).*

na države BRICS-a¹⁷, vendar pa temu trendu nista sledila prenos in razvoj demokracije. Namesto tega se z rekonolidacijo svetovne geostrateške moči in spremenjenim težiščem intenzivne ekonomske rasti predstavlja avtoritarni kapitalizem. Ob nespremenljivih aktualnih družbenih in političnih trendih postaja avtoritarni kapitalizem učinkovitejši od dosedanjih liberalnodemokratskih form kapitalizma (Kai, 2017: 24–28), kar ob koncentraciji politične in vojaške moči predstavlja enega izmed najpomembnejših in najkompleksnejših globalnih družbenih in političnih izzivov. Koncentracija kapitala je v svoji zgodovini za prehode v višjo fazo razvoja vedno uporabila avtoritarni politični sistem za hitrejši in bolj učinkovit prehod ter za stabilizacijo dosežene stopnje. Avtoritarni režimi med prvo svetovno vojno so vpeljevali teylorizem, tekoči trak, ki je zahteval discipliniranje delavcev, podobno sta v službo koncentracije stopila Mussolini in Hitler. Stalin je v Sovjetski zvezi nastopil z logiko dohiteti in prehiteti zahodni kapitalizem ipd. Avtoritarni sistemi so se izkazali kot posebej primerni za discipliniranje delavskega razreda, za razgrajevanje uporov in vseh tipov organizacij, ki so ogrožale procese čim hitrejše koncentracije kapitala.

Avtoritarni populizem

220

Skladno z izpostavljenimi trendi se je v zahodnem delu sveta (EU, ZDA itd.) začel avtoritarizem manifestirati v formi avtoritarnega populizma. Neoliberalizem in globalna organizacija kapitala vse bolj povečujeta družbeno neenakost (Piketty, 2014), ki še dodatno zmanjšuje zaupanje v obstoječe politične strukture in družbeno organizacijo. Kriza leta 2008 je neenakost še povečala, tako da se je reševala na plečih najrevnejših slojev in srednjega razreda, medtem ko sta se moč in bogastvo najbogatejših centrov moči še nekajkrat povečala. Oblikovanje vse bolj izrazite razlike med elito kot peščico ljudi, ki upravlja veliko večino družbenih dobrin in ustvarjenega bogastva, ter množico na drugi strani ustvarja razmere za populizem. Populizem namreč samo poudarjeno izpostavlja realno obstoječo razliko med peščico in množico, pri čemer radikalno spremembo vedno investira v marginalne napake elite ali celo samo srednjega sloja.

Elite prek populizma zagotavljajo legitimnost in podporo politikam koncentracije kapitala, tako da preusmerjajo pozornost množic od mehanizmov nepravilnosti, ki družbeno bogastvo razporejajo po tržni logiki: »močnim in mogočnim zelo veliko, množici pa vse bolj zgolj za preživetje«, na obrobne, vendar emocionalno intenzivne zgodbe. V primeru zadostne politične podpore za (so)oblikovanje oblasti se populistični akter praviloma zlije in integrira v obstoječe oblastne in sistemske strukture in jim moč celo okrepi. Pri

---

¹⁷ *Predvsem na račun gospodarske rasti Indije in Kitajske ter (geo)strateške vloge Ruske federacije.*

tem ostane nepomembno in celo prezrto, da je takšno početje v nasprotju s pričakovanji podpornikov in legitimacijsko bazo. Tako populizem zagotovi premike k avtoritarnim prijemom discipliniranja množic veliko bolj učinkovito, kot bi to uspelo kakršnikoli vojaški diktaturi. Lep primer je Grčija, kjer je bilo za izvedbo podobnih ciljev mednarodne koncentracije kapitala leta 1967 treba vpeljati vojaško diktaturo, leta 2014 pa je bila dovolj levičarska populistična stranka.

Populizem s svojo protielitno retoriko naslavlja množice, ki se počutijo marginalizirane, pri tem pa se ekonomska marginalizacija pogosto utemeljuje z različnimi etničnimi, kulturnimi, religijskimi in drugimi vzroki, ki so enostaven politični mobilizator. Müller (2017) pravi, da se populizem postavlja nasproti »korumpirani eliti«, pri čemer pa je le on sam resnični pravi predstavnik »ljudstva« proti »establišmentu«, iz česar lahko prepoznamo tisto, kar še dodatno podkrepi avtoritarno dimenzijo populizma. Če nisi tisto, kar še dodatno podkrepi avtoritarno dimenzijo populizma. Če nisi tisto, kar populist prepoznavajo kot »ljudstvo«, nisi pravo ljudstvo.

Ideja o nepravilnosti sistema se odraža v različnih formah populizma, ki vsebuje avtoritarno komponento. Teme, ki bi načenjale strukturne mehanizme koncentracije kapitala, so odrinjene iz javne diskusije, sprejemajo se po diktatu in na hitro: npr. ustavna sprememba o prepovedi referendumov o fiskalnih zadevah države, sanacija bančnega sistema itd. Politične opcije, opredeljene kot populistične, so naravnane proti sistemu in obstoječim strukturam, ekonomsko nepravilnost pa izredno učinkovito prepletajo z identitetnim vprašanjem. Iz tega se napajajo nacionalni populizmi, ki so se posebej v zadnjem času intenzivirali v Evropi.¹⁸ Populistične stranke so značilne po agresivni protielitni retoriki: etabrirane in korumpirane elite naj bi bile vzrok vseh težav, same pa se postavljajo na stran od elit odtujenega in izkoriščenega ljudstva. Zato po večini pripadajo politični opoziciji, znotraj katere največkrat tudi ostanejo. V primeru, da pridejo na oblast, se spojijo z obstoječimi političnimi elitami in sistemskimi mehanizmi, kar je sicer v nasprotju z zahtevami in pričakovanji njihovih podpornikov, ali pa izvedejo radikalno predrugačenje oblastnih struktur, največkrat v smeri avtoritarizma (Gamble, 2019: 27–30).

S Trumpovim predsedovanjem se je avtoritarni populizem začel intenzivirati tudi v Združenih državah Amerike, pri čemer je »politika argumenta«

¹⁸ Nacionalnim populistom v EU je skupno, da izražajo nasprotovanje globalizaciji, Evropski uniji in evru, vladajoče evropske elite pa vidijo kot skupnega in enotnega političnega nasprotnika, zaradi katerega izgubljajo svojo nacionalno identiteto. Populistične stranke so prisotne skoraj povsod po Evropi, pri čemer so opozicijske, npr. Nacionalna fronta v Franciji, AFD v Nemčiji, Pet zvezd v Italiji, za razliko od Madžarske in Poljske, kjer so populistične stranke prevzele oblast in že začele ali poizkusile razgrajevati institucije liberalne demokracije. Populizem ni zaobšel niti Švedske in Norveške, večina populističnih strank pa se nahaja na desnem političnem polu. Levici pripada na primer Syriza v Grčiji in Podemos v Španiji (Gamble, 2019: 30), podrobnejša analiza sledi v nadaljevanju.

vse pogosteje in intenzivneje nadomeščena s »politiko spektakla«, ¹⁹ kar je ena ključnih karakteristik populizma. Kellner (2016: 3–6) pravi, da so se v ZDA prvi zametki tega pričeli nekje sredi devetdesetih let predvsem s političnimi škandali in rastjo medijskih hiš (npr. FOX TV, CNN, MSNBC itd.) ter celodnevni predvajanjem novic. V devetdesetih se je začel tudi množični razvoj interneta, v katerega so se prek prvih zametkov družbenih omrežij – poleg najstnikov in drugih delov populacije – na različne načine vključile tudi različne popularne zvezde in politiki. Z razvojem družbenih omrežij, ki so omogočila bolj decentralizirano, bolj neposredno in bolj dvosmerno produkcijo javnih stališč in dogodkov, je populizem dobil še dodaten zagon pri kreiranju najrazličnejših svetov, mnogih od teh so evidentno lažni, »fake«.

V ZDA se je zgodil zasuk od materializma, katerega glavni naboj predstavlja generacija Američanov, odraščajočih, socializiranih in izobraženih v šestdesetih in sedemdesetih letih dvajsetega stoletja v duhu prvin družbenega in političnega liberalizma. Posebnega pomena je bila tudi zmaga Trumpa za republikanskega kandidata, kar je gotovo posledica mobilizacije določenega družbenega in političnega segmenta, ki je v porastu demokratskih in liberalnih prvin čutil ogroženost lastne identitete. Trump pri tem predstavlja politično refleksijo avtoritarno-populistične frakcije, ki je skozi leta naraščala in se počutila politično neuslišano. Politična stališča, ki jih je zastopal (oziroma jih zastopa), pa so v nasprotju s tistimi, ki so bila postopni rezultat postmaterialistične liberalizacije ameriške družbe in politike ter se nanašajo na vprašanje rase, nacionalnosti, vere, spola itd. in se v povezavi z njimi velik družbeni ter politični segment Američanov počuti »identitetno in statusno ogrožen« (Norris in Inglehart, 2019: 331–332). Pri tem se naslanja na politiko avtoritarnega populizma, ki se ponuja kot stabilizator razmer in nevtralizator dejanskih ali namišljenih groženj, pa čeprav na račun samoodrekanja ²⁰ svobodi in demokraciji.

Analiza in prikaz vzpona avtoritarnega populizma v Evropi

Neoliberalizem kot globalni politični projekt obnove razredne moči (Harvey, 2012) se odvija pod primatom ideologije prostega trga ter se

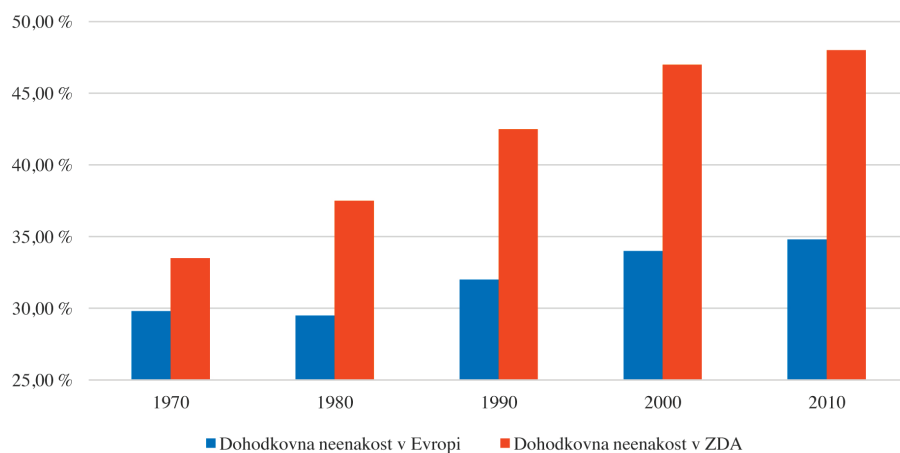
---

¹⁹ *Medijski spektakel igra pomembno vlogo, ko se poročanju o dogodkih izrednega značaja, prav tako pa tudi političnim dogodkom (npr. volilnim soočenjem itd.), dodaja dimenzija, ki uprizarja svojevrstne sov (Kellner, 2016). Politika spektakla je prežela politično zavest na zelo podoben način kot neoliberalizem in sovpadajoče s tovrstno ideologijo.*

²⁰ *Pri »avtoritarnem populizmu« se lahko podobno kot Kellner (2016: 19–20) sklicujemo tudi na teorijo Fromma (1984) in koncept »bega pred svobodo«. V skladu s tem lahko teorijo samoodrekanja svobode posameznikov na račun neracionalnih avtoritarnih režimov prepoznamo tudi v posameznih političnih strujah v aktualnem ameriškem in evropskem političnem prostoru. Opozoriti moramo, da je takšen »pobeg« rezultat različnih političnih, ekonomskih, zgodovinskih, ideoloških in psiholoških dejavnikov, pri čemer pa se poleg avtoritarizma pojavljajo celo posamezne lastnosti in primesi fašizma.*

strukturno odraža v globalni ekonomski integraciji,²¹ ki razgrajuje realno suverenost in vlogo nacionalnih držav. Pri tem se na račun omenjenega integracijskega procesa odvija hkratna dezintegracija nacionalnih struktur (Rodrik, 2017: 8–9) kot ključnih preprek, nacionalni institucionalni okvirji pa se prilagajajo potrebam prostega trga. Skladno z zakonitostmi globalne akumulacije in koncentracije kapitala pa se dogaja tudi vse večja rast dohodkovne neenakosti, tako v ZDA kot tudi v Evropi, kar prikazujemo v grafu 1.

Graf 1: PRIKAZ RASTI DOHODKOVNE NEENAKOSTI V EVROPI IN V ZDA (1970–2010)

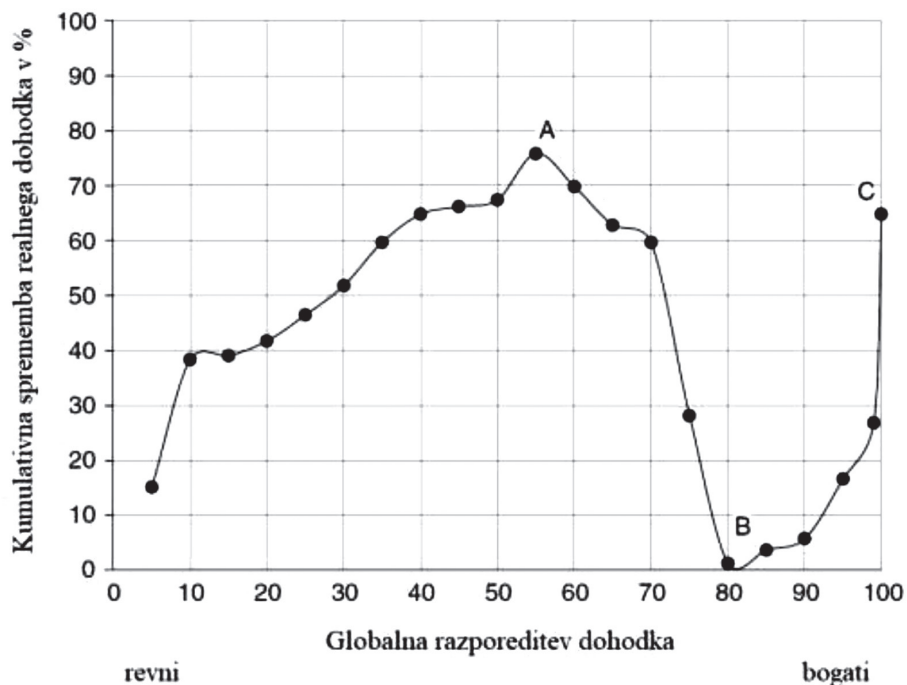
Vir: Piketty (2014: 406).

Navežimo se še na t.i. »graf v obliki slona«, ki prikazuje globalno dohodkovno porazdelitev v obdobju 1988–2008. Ključne ugotovitve, vezane za vpliv ekonomske globalizacije na srednji razred, strnimo v tri točke: točka (A) na grafu 3 prikazuje porast globalnega srednjega razreda, struktura pa pravi, da predvsem na račun držav v razvoju, v katerih se je le-ta izvil iz primeža revščine (predvsem na Kitajskem, v Indiji in v Braziliji); točka (B) zmanjšanje realnih dohodkov srednjega razreda v zrelih, bogatejših gospodarstvih, predvsem v ZDA in Združenem kraljestvu; točka (C) pa ekstremno

²¹ Še posebej pomembna je globalna financionalizacija, pri čemer se finančni tokovi prek profitne logike usmerjajo v okolja, v katerih so finančni donosi višji, s tem pa se ustvarjajo tudi svojevrstni dolžniški odnosi (Rodrik, 2017: 8), ki jim zapadejo tudi države, kar pa ima močan vpliv tudi na politike le-teh. Takšen primer predstavlja Grčija, kjer je bila leta 2015 zaradi radikalnih ekonomskih stališč izvoljena populistična stranka Syriza, a je bila zaradi finančnih pritiskov hitro disciplinirana ter ukalupljena v del obstoječih struktur. Omenimo, da se je intenzivna financionalizacija kljub nacionalnemu ekspanzionizmu držav začela sredi devetnajstega stoletja z vzponom mednarodnih finančnih organizacij, ki so hitro oblikovale nadnacionalni primat mednarodnega finančnega sistema in skladno s tem tudi določale njegovo dinamiko. Več o tem v Germain (2010).

zvišanje realnih dohodkov globalno najbogatejšega razreda oziroma posameznikov, predvsem v Evropi in ZDA. Krivulja opozarja, da sta dva največja aktualna zmagovalca tovrstne ekonomske globalizacije nastajajoči srednji razred Vzhodne in Južne Azije ter podsaharske Afrike in nekaterih drugih držav v razvoju, največji poraženec pa srednji razred v zahodnih gospodarstvih (Milanovic, 2016), prevladajoče utemeljenih na principih liberalne demokracije.

Graf 2: DOHODKOVNA PORAZDELITEV NA GLOBALNEM NIVOJU 1988–2008

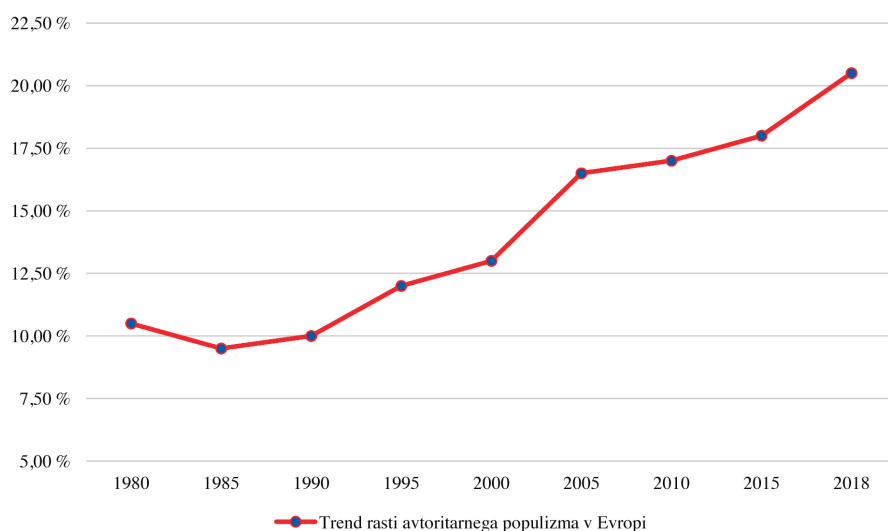

Vir: Milanovic (2016: 11).

Globalna gospodarska kriza (2008) je dodatno zamajala zaupanje v obstoječi družbeni in politični sistem: kljub temu, da je večina gospodarstev zahodnih držav sledila »pravilnim« ekonomskim politikam, so bile te zaradi negativnih verižnih učinkov, izraženih prek globalne kapitalne integracije, deležne negativnih ekonomskih kazalcev npr. recesije, proračunskega primanjkljaja, rasti zunanjega dolga, padca realne vrednosti plač in rasti brezposelnosti, čemur je sledila t.i. politika zategovanja pasov kot skupek varčevalnih ukrepov. Nezaupanje v obstoječe družbene in politične forme se je odrazilo v potrebi po iskanju političnih alternativ (Bērziņš, 2017: 58), pri čemer se je dodatno eksponirala tudi problematika neustrezne kapitalne

distribucije, kar množice občutijo ravno prek dohodkovne neenakosti. Pri tem kot alternativo obstoječemu liberalnodemokratskemu modelu zaznavamo ravno različne populistične stranke in gibanja na obeh političnih polih,²² ki poleg ekonomske pravičnosti²³ obljublajo tudi povratak dostojanstva²⁴ (Fukuyama, 2018). Vzpon avtoritarnega populizma v Evropi se je začel intenzivirati podobno kot tudi rast dohodkovne neenakosti²⁵ v osemdesetih letih preteklega stoletja, po letu 2000 pa še bolj progresivno narašča, kar prikazujemo v grafu 3.

Graf 3: TREND RASTI AVTORITARNEGA POPULIZMA V EVROPI (1980–2018)

Vir: Timbro Authoritarian Populism Index (2019: 15).

²² Skladno s klasično klasifikacijo politične polarizacije lahko populizem opredelimo kot levičarski ali desničarski. Prvi je prisoten predvsem v Latinski Ameriki, drugi pa v politikah aktualnega ameriškega predsednika Trumpa in prevladujoč v Evropi (Rodrik 2017: 2), kljub temu da je gospodarska kriza (2008) botrovala tudi vzponu levičarskih populističnih strank, ki so poleg Grčije, Španije in Italije porasle tudi na Hrvaškem, Danskem, Irskem, v Belgiji in v Romuniji. Do leta 2014 so predvsem na račun krize svoj politični delež podvojile, potem pa so se ustalile v povprečju pri okoli sedmih odstotkih (Timbro Authoritarian Populism Index, 2019: 20).

²³ Retorika desnice je največkrat osredotočena na protikorupcijsko tematiko, levece pa na solidarnost. Iz tega sledi, da je levičarski populizem primarno usmerjen v odpravo ekonomske neenakosti, desničarski pa največkrat zastopa protiliberalno stališče. Ravno slednje naj bi namreč – skupaj s »korumpiranimi elitami« – predstavljalo ključni razlog za različne razsežnosti družbene nepravilnosti.

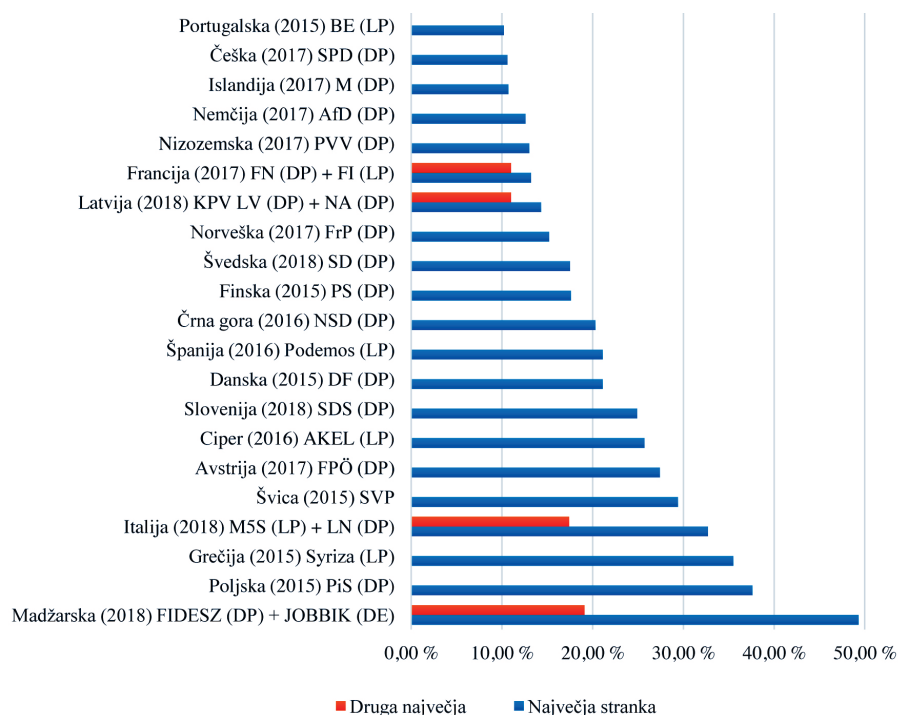
²⁴ Človekovega dostojanstva sicer ne gre neposredno enačiti z materialno formo, vendar pa v času intenzivne materializacije vsega družbenega in političnega predstavlja materialni status pomemben dejavnik (samo)podobe tako posameznika kot tudi politične skupnosti oziroma države, kar podrobneje pojasnjuje Fukuyama (2018).

²⁵ S tem sovпада tudi začetek intenziviranja razgradnje države blaginje in vzpon ideologije neoliberalizma ter primata prostega trga.

Ključna razmejitev med strankami, ki pripadajo avtoritarnemu populizmu, in ekstremističnimi strankami je v tem, da sicer vse želijo fundamentalno spremeniti obstoječi politični sistem, vendar prve ne zavračajo obstoječih mehanizmov predstavniških demokracij, zavračajo pa principe političnega liberalizma. Ekstremistične pa si prizadevajo za radikalno predrugačenje političnega sistema, pri čemer obstoječe forme demokracije vidijo le kot taktično priložnost za doseg cilja. Skladno s tem pa je pomembno tudi vprašanje soočanja z enimi ali drugimi: prve eksistirajo enako kot vse druge stranke, druge pa kličejo po posebnih političnih in drugih ukrepih (Timbro Authoritarian Populism Index, 2019: 21–23). V študiji, ki obsega 33 evropskih držav, zasedajo od skupno 7.843 sedežev v aktualnih sestavah parlamentov 1768 sedežev (22,5 %) populistične, vendar prodemokratske stranke, 173 sedežev (2,2 %) pa ekstremistične oziroma antidemokratske stranke.

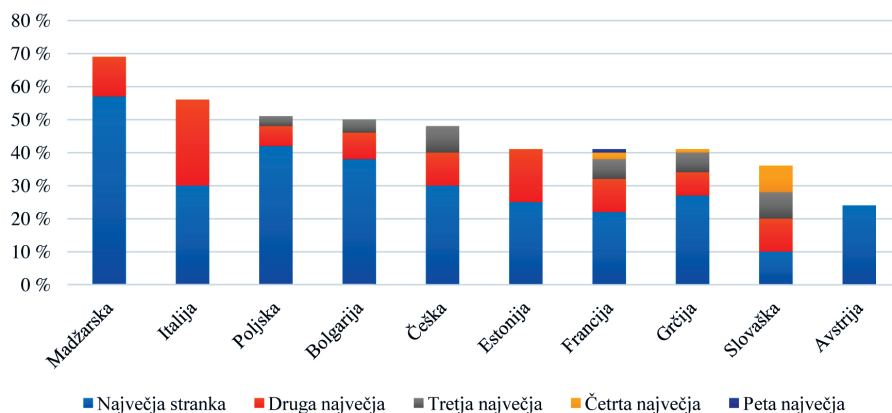
Graf 4: USPEH EVROPSKIH POPULISTIČNIH STRANK NA ZADNJIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

Vir: TAPE (2019: 22).

Stopnjo populizma na ravni držav EU konec leta 2018 glede na statistične podatke (Boros in Laki, 2018) analiziramo in prikazujemo v grafu 5.

Graf 5: DRŽAVE EU Z NAJVIŠJO STOPNJO POPULIZMA KONEC LETA 2018

Vir: lastna analiza.

Sklep

Neoliberalna globalizacija in globalna kapitalska integracija se skladno s principi prostega trga odražata v razgradnji realne vloge nacionalnih držav in degradaciji demokracije. Neoliberalizem razgrajuje demokracijo oziroma jo podreja svoji logiki, pri čemer se dogaja normalizacija tržne logike kot ključne logike neoliberalne ideologije. Ko se odvije proces normalizacije neoliberalnih principov in diskurza, utemeljenega na prostem trgu, se hkrati realizirajo tudi postopki in tehnike oziroma politične strategije podrejanja, kar predstavlja totalizacijo diskurza.

Ekonomska neenakost se pogloblja, kapital pa se vse bolj koncentrira v rokah vse manjše peščice ljudi. Tovrstna logika sili vse politične sisteme v smer bolj avtoritarnega odločanja na ravni politike, hkrati pa utemeljuje potrebo po močnih represivnih delih države, ki so potrebni za zagotavljanje discipliniranja morebitnih uporov delovne sile v okviru držav in na mednarodni ravni. Neoliberalizem tako zagotavlja argumentacijo za ta proces, ki vodi v čedalje večjo družbeno neenakost, razgrajevanje večplastne razredne strukture in vzpostavljanje vse bolj izrazite delitve na peščico elite in množico. Populizem s svojo protielitno retoriko naslavlja množice, ki se počutijo marginalizirane, pri tem pa se ekonomska marginalizacija pogosto utemeljuje z različnimi etničnimi, kulturnimi, religijskimi in drugimi vzroki, ki so učinkovit dejavnik politične mobilizacije. Pri tem so populisti vedno tisti, ki edini predstavljajo množico nasproti »korumpirani eliti« in sebe poistovetijo z ljudstvom, kar vodi tudi v zavračanje politične odgovornosti. Vsi ostali, ki se s tovrstnimi politikami ne strinjajo, pa so moteči in »proti ljudstvu«, kar še dodatno podkrepi avtoritarno dimenzijo populizma.

Vzpon populizma v Evropi se je začel intenzivirati od osemdesetih let dalje, vzporedno z rastjo dohodkovne neenakosti in krepitvijo principov neoliberalizma ob razgradnji države blaginje. Globalna ekonomska kriza (2008), pospremljena s padcem zaupanja v obstoječi družbeni in politični sistem ter izpostavitvijo problematike neustrezne kapitalske distribucije, je tovrstni trend še okrepila ter poudarila potrebo po iskanju političnih alternativ. Kot alternativa liberalni demokraciji se najizraziteje ponujajo ravno različni populistični akterji, ki obljublajo marginalizirani množici poleg ekonomske pravičnosti tudi povrnitev dostojanstva. Rast populističnih strank je, kot smo analitično prikazali, navzoča povsod po Evropi, vzpon avtoritarnega populizma pa je leta 2018 izrazitejši v perifernih državah EU (kot so npr. Madžarska, Italija, Poljska, Bolgarija, Estonija, Grčija, Španija itd.), izvzete pa niso niti srednjeevropske države (npr. Francija). Analizo razmerja med neoliberalno globalizacijo in avtoritarnim populizmom smo podkrepili z numeričnim in grafičnim prikazom vzpona le-tega, s čimer smo dodatno potrdili in argumentirali izhodiščno tezo.

LITERATURA

- Becker, Gary S. (1994): *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Bellamy, Richard (1994): *Gramsci. Pre-Prison Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bērziņš, Jānis (2017): *Neoliberalism, Austerity, and Economic Populism*. V: Kudors, A., in Pabriks A. (ur.), *The Rise of Populism: Lessons for the European Union and the United States of America*. Riga: University of Latvia Press.
- Bloom, Peter (2016): *Authoritarian Capitalism in the Age of Globalization*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Bonanno, Alessandro (2017): *The Legitimation Crisis of Neoliberalism. The State, Will-Formation, and Resistance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Carlucci, Alessandro (2013): *Gramsci and Languages. Unification, Diversity, Hegemony*. Leiden: Brill.
- Chomsky, Noam (1999): *Profit over People. Neoliberalism and Global Order*. New York: Seven Stories Press.
- Crozier, Michel, Samuel P. Huntington in Joji Watanuki (1975): *The Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press.
- Foucault, Michael (1982): *The Subject and Power*. V: M. Foucault (ur.), *Power. The Essential Works of Foucault, 1954–1984*, 3. London: Penguin Books.
- Foucault, Michael (2008): *Vednost-oblast-subjekt. Temeljna dela*. Ljubljana: Krtina.
- Fouskas, K. Vassilis, in Gökay Bülent (2019): *The Disintegration of Euro-Atlanticism and New Authoritarianism. Global Power Shift*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

- Friedman, Milton, in Rose Friedman (1980): *Free to choose*. New York: HBJ.
- Fromm, Erich (1994): *Bekstvo od slobode*. Zagreb: Naprijed.
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Fukuyama, Francis (2018): *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. London: Profile Books Ltd.
- Gamble, Andrew (2019): *Globalization and the New Populism*. V: P. Diamond (ur.), *The Crisis of Globalization, Democracy, Capitalism and Inequality in the Twenty-First Century*. London in New York: I. B. Tauris.
- Germain, Randall (2010): *Financial Governance in Historical Perspective: Lessons from 1920s*. V: G. R. D. Underhill, J. Bloom in D. Mügge (ur.), *Global Financial Integration Thirty Years On. From Reform To Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony (2000): *Tretja pot. Obnova socialne demokracije*. Ljubljana: Orbis.
- Gill, Stephen (1993): *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gramsci, Antonio (1978): *Selections from Political Writings 1921–1926*. London: Lawrence and Wishart Ltd.
- Gramsci, Antonio (1979): *O državi*. Beograd: Radnička štampa.
- Harvey, David (2012): *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Hayek, Friedrich August (1948): *Individualism and Economic Order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kai, Jin (2017): *Rising China in a Changing World. Power Transitions and Global Leadership*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Kellner, Douglas (2017): *American Horror Show. Election 2016 and the Ascent of Donald J. Trump*. Rotterdam, Boston in Taipei: Sense Publishers.
- Kovalik, Dan (2019): *The Plot to Overthrow Venezuela. How the US is Orchestrating a Coup for Oil*. New York: Hot Books.
- Kreps, David (2015): *Gramsci and Foucault: A Reassessment*. Farnham: Ashgate.
- Law, David, in Stephen Gill (1993): *Global Hegemony and the Structural Power of Capital*. V: Gill S. (ur.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lefort, Claude (1991): *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Locke, John (1689/2003): *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. New Heaven in London: Yale University Press.
- Locke, John (1690/1988): *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Penguin Classics.
- Lukin, Alexander (2018): *China and Russia. The New Rapprochement*. Cambridge: Polity Press.
- Lukšič, Igor (1997): *Onkraj politične mehanike*. V: A. Bibič (ur.), *Kaj je politika?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič, Igor (2016): *Aktualnost in akutnost Lockove koncepcije lastnine. Teorija in praksa* 53 (3): 625–644. Ljubljana: Založba FDV.

- Mann, Michael (1993): *The Sources of Social Power. Volume II. The Rise of Classes and Nation-States, 1760–1914.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, Michael (1997): *Has Globalization Ended the Rise of the Nation-State? Review of International Political Economy* 4 (3), Autumn 1997: 472–496. Oxford: Routledge.
- Mann, Michael (2012): *The Sources of Social Power. Volume 3. Global Empires and Revolution, 1890–1945.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, Michael (2013): *The Sources of Social Power. Volume 4: Globalizations, 1945–2011.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Marx, Karl (1857/58:1985a): *Kritika politične ekonomije 1857/58 I.* Ljubljana: Delavska enotnost.
- Marx, Karl (1857/58:1985b): *Kritika politične ekonomije 1857/58 II.* Znanstveni aparat. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Marx, Karl (1867:2012): *Kapital I.* Ljubljana: Sophia.
- Mayo, Peter (2015): *Hegemony and Education under Neoliberalism. Insights from Gramsci.* New York: Routledge.
- McKinnon, Roland I. (2012): *The Unloved Dollar Standard. From Bretton Woods to the Rise of China.* Oxford: Oxford University Press.
- Merkel, Wolfgang (2014): *Is Capitalism Compatible With Democracy? V: Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* 8 (2): 109–128.
- Milanovic, Branko (2016): *Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization.* Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Munck, Ronaldo (2005): *Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism. V: A. Saad-Filho in D. Johnston (ur.), Neoliberalism: A Critical Reader.* London: Pluto Press.
- Müller, Jan-Werner (2017): *Kaj je populizem?* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Norris, Pippa, in Ronald Inglehart (2019): *Cultural Backlash. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism.* Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Rourke, Kevin H., in Jeffrey G. Williamson (2004): *When did globalization begin? V: European Review of Economic History* 6. Cambridge: Cambridge University Press.
- Offe, Claus (1985): *Družbena moč in politična oblast. Protislovja kapitalistične demokracije - razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma.* Ljubljana: Delavska enotnost.
- Piketty, Thomas (2014): *Capital in the Twenty-First Century.* Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Postone, Moishe (2010): *Theorizing the Contemporary World: Robert Brenner, Giovanni Arrighi, and David Garvey. V: R. Albritton, B. Jessop in R. Westra (ur.), Political Economy and Global Capitalism. The 21st Century, Present and the Future.* London: Anthem Press.
- Rodrik, Dani (2011): *The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy.* New York in London: W. W. Norton & Company.
- Rodrik, Dani (2017): *Populism and the Economics of Globalization. V: Journal of International Business Policy* 1 (1–2). Cambridge: Harvard University.

- Qureshi, Lubna Z. (2009): Nixon, Kissinger, and Allende. U. S. Involvement in the 1973 Coup in Chile. London: Lexington Books.
- Serra, Narcis, in Joseph E. Stiglitz (2008): The Washington Consensus Reconsidered. Towards a New Global Governance. Oxford: Oxford University Press.
- Steger, Manfred B. (2003): Globalization: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press.
- Svolik, Milan W. (2012): The Politics of Authoritarian Rule. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tyfield, David (2010): Neoliberalism, Intellectual Property and the Global Knowledge Economy. V: K. Birch in V. Mykhnenko (ur.), The Rise and the fall of Neoliberalism. The Collapse of an Economic Order. London in New York: Zed Books.
- Varufakis, Janis (2015): Globalni minotaver. Amerika, Evropa in prihodnost svetovnega gospodarstva. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Wallerstein, Immanuel, Randall Collins, Michael Mann, Georgi Derluguian in Craig Calhoun (2013): Does Capitalism Have a Future? Oxford: Oxford University Press.
- Wang, Hui (2003): China's New Order: Society, Politics and Economy in Transition. Cambridge: Harvard University Press.

VIRI

- Boros, Tamas in Laki Gergely (2018): State of Populism in Europe. Brussels: Foundation for European Progressive Studies.
- Peterson Institute for International Economics (2018): What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States?
- Timbro Authoritarian Populism Index 2019. Dostopno prek: <https://populismindex.com/wp-content/uploads/2019/02/TAP2019C.pdf>, 10. 9. 2019.